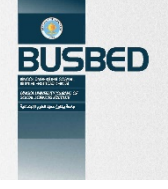

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 10.05.2022
Kabul Tarihi : 12.09.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1114945>

İŞLEM MALİYETLERİ TEORİSİ İÇİN FELSEFİ TEMELLENDİRME: DİYOJENİK YAKLAŞIM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uğur KESKİN¹, Orkun ŞEN²

ÖZ

İşlem maliyetlerini en azlayan ve faydasını en çoklayan rasyonel insan ve ona atfedilen davranış biçimi, sadece örgüt içi faaliyetleri değil yaşamsal bütün alanları kapsama iddiasını gündeme getirmiştir. İktisadi örgüt kuramlarının, aksi yöndeki bir yaklaşımı ifade eden sade yaşam anlayışında ise, insanın şahsi gereksinimleri düşük bir seviyede görülmekte ve diğer insanların yararına olacak yöndeki davranış biçimi ön plana çıkarılmaktadır. İnsanların aydınlık yüzünü temsil eden sade yaşam anlayışı, iktisadi kuramlar çerçevesinde tarif edilen insan modelinin zıt kutbu olan bir diğer uç yaklaşımı temsil etmektedir. Yüzyıllar önce yaşamış olsalar da filozoflar, günümüzün bilimsel literatüründeki bazı teorik yaklaşımlara öncülük eden görüşler öne sürmüşlerdir. Antik dönemlerde benimsenerek yaşama geçirilen ve birincil kaynak eserlerde yer verilen görüşler günümüzün teorik bilgi birikimi ile belirgin bir koşutluk içermektedir. Bu ise teorik alana felsefi anlamda katkı sağlayabilecek bir dizi anlatım, aktarım, yorum ve değerlendirmelerin ortaya konulabileceği çıkarsamasına olanak tanımaktadır. Söz konusu çıkarsamadan hareketle kaleme alınan makalede, Diyojen'in sadece sözleriyle değil aynı zamanda yaşam biçimiyle de ortaya koymuş olduğu görüşler, günümüzün teorik tartışmaları ile birlikte ele alınarak çeşitli değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Nitel bir inceleme olan makale, araştırma deseni bakımından doküman incelemesi kapsamında yürütülmüştür. Sonuç olarak Diyojenik anlayışın göz ardı edildiği bir iktisadi, dolayısıyla da örgütsel davranış biçiminin uygun olmadığı vurgulanmıştır.

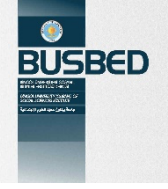
Anahtar Kelimeler: İktisadi Örgüt Teorileri, İşlem Maliyetleri Teorisi, İşlem Maliyetlerini Azaltma, Sınırlı rasyonellik, Diyojen.

Jel Kodları: M10 – M13 – M19.

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ugurkeskin@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2740-4120>

² Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, orkuns@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8098-7751>

Article Type : Research Article
Date Received : 10.05.2022
Date Accepted : 12.09.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1114945>

PHILOSOPHICAL BASIS FOR TRANSACTIONAL COST THEORY: AN ASSESSMENT ON THE DIOGENIC APPROACH

Uğur KESKİN¹, Orkun ŞEN²

ABSTRACT

The rational person, who minimizes the transaction costs and maximizes the benefits, and the behavior attributed to him, brought forward the claim of covering and encompassing not only internal activities but also all vital areas. The understanding of simple life, which represents the bright face of people, represents another extreme approach, which is the opposite pole of the human model described within the framework of economic theories. The views adopted and brought to life in ancient times and included in primary source works contain a clear parallel with today's theoretical knowledge. This allows the inference that a series of expressions, transfers, interpretations and evaluations that can contribute to the theoretical field in a philosophical sense can be put forward. In this article, which is based on the inference in question, the views that Diogenes put forward not only with his words but also with his life style are discussed together with today's theoretical discussions. The article, which is a qualitative review, was carried out within the scope of document review in terms of research design. As a result, it has been emphasized that an economic and therefore organizational behavior in which the Diogenic understanding is ignored is not appropriate.

Keywords: Economic Organization Theories, Transactional Cost Theory, Reducing Transaction Costs, Bounded Rationality, Diogenes.

Jel Codes: M10 – M13 – M19.

¹ Prof. Dr., Anadolu University, Faculty of Management, ugurkeskin@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2740-4120>

² Prelector, Anadolu University, Faculty of Management, orkuns@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8098-7751>

1. GİRİŞ

Birbirleri arasında çağrışım uyandıran benzer durumlar, karşılıklı etkileşim sayesinde yeni anlatımları ortaya çıkarabilmektedir. Bu sayede de pratik yaşamda ya da teorik dünyadaki olguları açıklama çabaları daha da anlam kazanabilmektedir. Günümüz akademik dünyasında teorik düzeyde tartışılmakta olan konular, köken düşünce olan felsefi arka planı ekseninde izah edilmeyi gerekli kılmaktadır. Çok farklı ve kapsamlı bir biçimle arz eden temel görüşler ileri süren filozofların bakış açılarının, dikkatli bir biçimde ele alındığında, çağdaş literatürdeki teorik bir yaklaşımı açıklayıcı yönler barındırdığı görülebilmektedir. Böylesi bir açıklayıcı nitelik, antik dönemlerin bilgeliği ile çağdaş dünyanın bilgi birikiminin harmanlanabilmesine, dolayısıyla da katkı sağlayıcı anlamlı bir dizi yorum ve değerlendirmenin ortaya konulabileceği varsayımına imkân tanımaktadır. Söz konusu varsayımdan hareketle yazılan bu makalede, Diyojen'in sadece sözleriyle değil yaşam biçimiyle de belirgin bir biçimde yansıttığı görüşler, günümüzün teorik bağlamdaki yürütülen tartışmalarıyla birlikte ele alınarak çeşitli çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Günümüz literatüründe öne sürülen teorik izahların hepsinin arka planında mutlak surette bir felsefi zemin bulunmaktadır. Herhangi bir teorik anlatıya ilişkin felsefi zeminin, teoriyi geliştirenler tarafından ortaya konulmamış olması, sonraki araştırmacılar tarafından ortaya konulmasının önüne engel koymamaktadır. Hodkinson'a (2008: 5) göre örgüt/yönetim teorileri ile felsefi öğretilerin yan yana getirmenin önemi açık bir biçimde ortadadır. Buna aleniyete rağmen "felsefe, yöneticinin müfredatı içinde yer almalı mıdır? Niçin uygulamacılar felsefi zahmete katlanmalıdırlar?" minvalindeki sorular zihinleri kendisine mekân edinebilmektedir. Böylesi sualleri ise otoriteler çeşitli biçimlerde yanıtlamaktadırlar. Örneğin Popper'a göre, herkes uygulamacı birer felsefecidir çünkü herkes felsefi öğretileri kabul etmekte ve ona göre hareket etmektedir. Ancak bu çoğunlukla yetkin olmayan bir biçimde, bilinçsizce ve eleştirmeksizin yapılagelmektedir. Oysa belirleyici felsefi öğretilerin idrakine varılması, eleştirilmesi ve yorumlanması gerekmektedir.

İşlem maliyetleri teorisinin ve Diyojenik yaklaşımın ortak paydada ve uç noktalarda birleştikleri gözlemlenebilmektedir. Özellikle de Weber'in bahsettiği "ideal tip" anlayışı doğrultusunda Diyojenik öğretilerin iktisadi örgüt teorileri ile ortak bir zeminde olduğu ifade edilebilir. Ancak bu durumun Diyojen'in "sadelik" anlayışı ile Weber'in ideal tipinin iki ucu arasında bir süreklilik göstereceği de gözden kaçırılmamalıdır. Dengeli bir bakış açısının gerekliliğini savunan öğretiler doğrultusunda Diyojen'in azla yetinme anlayışı ve işlem maliyetlerini azaltma davranışları günümüzde çağdaş örgütlerin üzerinde durmak istedikleri süreçleri ifade eden bir izah olarak ele alınabilmektedir. Diyojen'in sade yaşam anlayışına uygun olarak işlem maliyetleri teorisinin de örgüt yapıları içerisindeki maliyetleri sadeleştirme ve azaltma çabaları ile ortak bir fikirde ilerlemektedir. İşlem maliyetleri teorisinde alanda yer alan aktörlerin oluşturdukları mekanizmalar, Diyojenik bakış açısının odak noktasını oluşturan yalınlık ve etik kavramları ile birlikte, iç ve dış çevre kapsamında gerçekleşen tarafların davranışsal özelliklerine dayandırılmış ve doğrudan insan doğası ile ilgili olduğu da ifade edilmiştir. Ayrıca bu karşılaştırma içerisinde yer alan felsefi anlamlandırma, aktörlerin kişisel olarak ifade edilebilecek davranışları kapsamında ele alınabilmektedir.

Yunancada "köpek" anlamına gelen kyon isminden türetilen kynikos sıfatı "köpek gibi, köpeğe özgü" anlamına gelmekte olup daha sonra Antisthenes ve takipçileri için kullanılmış, Türkçeye kinik/sinik olarak geçmiştir (Çevik, 2020: ix-x). Antik Yunan döneminde sinik (kelbî) felsefe, Sokrates'in öğrencilerinden ortaya çıkmıştır. Etik görüş veya yaşam anlayışı bakımından yeni bir yaklaşıma sahip Antisthenes ve Diyojen gibi düşünürler kendine özgü bir okul veya felsefe topluluğu olarak anılmışlardır (Cevizci, 2000: 559). Sokrates'in öğretileri içinde kinikleri en çok etkileyen, insanın kendisiyle yetinmesi, diğer insanlara bağımlılıktan ve tutkularından kurtulması ile ilgili söyledikleri olmuştur (Çağlayan, 2020: 137). Toplumsal uzlaşya dayalı hususları bağlayıcı olarak kabul etmek istemeyen bu görüş, Sokrates'in bazı öğretilerini abartmış ve az ile yetinen bir hayata rıza göstermişlerdir. Bu yönüyle sinikleri, Stoacı anlayışın ustası kabul edenler de olmuştur (Vexliard, 1986: 119). İlk bakışta Diyojen'in az ile kanaat etme anlayışı abartı gibi görünmektedir. Oysa İskender'in Doğu seferine katılan Diyojen'in öğrencisi Onesikrates bazı Hint bilginlerinin, Diyojen'den daha kanaatkâr bir yaşam sürdürdüklerine şahit olmuştur (Plutarkhos,

2001: 126-127). Nitekim Hacı Bektaş Veli'nin öğrencisi olan Osmanlı edebiyatçılarından olan Şeyhî (2021: 55) de, *Harname* adlı eserinde, sahip oldukları ile kanaat etmeyenlerin karşılaşabilecekleri olumsuzlukları, yergi (satirik) unsurlar içeren bir anlatımla dile getirmektedir.

Literatür incelendiğinde, işlem maliyetleri teorisi ile ilgili bilimsel çalışmaların kuşatıcı bir kapsamda biçimlendiği ve teorinin mikro bakış açısı sayesinde alanların ayrı ayrı derinlemesine incelendiği gözlemlenebilmektedir. Yürütülen çalışmaların, genel çatı itibarıyla dört ana eksen çerçevesinde konumlandığını ifade etmek mümkündür. “Stratejik ittifaklar” bağlamında yapılan araştırma ve incelemelerde ittifaklara odaklanılarak sosyal ağlar ve bu ağların paylaşım özelliklerinin ele alındığı görülebilmektedir (Akbar & Tracogna, 2018; Meydan, 2010; Yasuda, 2005; Şen & Mert, 2019). “Yönetişim mekanizmaları” kapsamında yürütülen çalışmalarda ise genellikle davranışsal varsayımlar, sözleşme süreleri, aile şirketleri, firmalar özelindeki avantajların ortaya konulması, blok zincir ve tedarik zinciri ilişkileri gibi konular teorik ve uygulama yönüyle tartışmaya konu edilmektedir (Erdoğan, 2019; Gedajlovic & Corney, 2010; Kalemci, 2013; Rugman & Verbeke, 1992; Schmidt & Wagner, 2019). Üçüncü ana eksen çalışma alanı olarak belirginleşen “yönetişim anlayışları ve politikalar” kapsamında ise kamu yönetim anlayışlarının, ekonomik ve performans çıktıları bakımından teori ile ilgisinin ele alındığı görülmektedir (Demirhan & Sadioğlu, 2016; Leblebici & Kurban, 2012; North, 1990). “Alana bakış” olarak nitelendirilebilecek kapsamda yürütülen çalışmalarda ise işlem maliyetleri teorisinin farklı alanlara olan etkisinin ele alındığı göze çarpmaktadır. İşlem maliyetleri teorisine ilişkin literatürdeki çalışmaların göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir kısmının analiz düzeyi olarak makro düzeyde yürütüldüğü açık bir biçimde görülmektedir. Söz konusu türden genel bakış açısı ortaya koyan çalışmaların, şu başlıklar altında yürütüldüğü ifade edilebilir: İşlem maliyetleri teorisinin farklı teorilerle karşılaştırılması, alanda yer alan öncelikli stratejilerin teori yardımıyla oluşturulması, uluslararası işletmeler kapsamında ele alınması, teorinin getirdiği örgütsel avantajların tespit edilmesi, birbirine karşıt (işbirlikleri ve fırsatçılık) durumların ele alınması, meta analiz çalışmalarının yürütülmesi (Cuypers vd., 2021; Çelik & Bedük, 2014; Geyskens vd., 2006; Ghoshal & Moran, 1996; Hennart, 2010; Hill, 1990). Literatürde belirginleşen genel eğilimin dışına çıkan birçok yayın bulunmakla birlikte, bu makalede odaklanılan kapsam ile direkt olarak bağlantı kurulabilecek geçmiş tarihli bir çalışmaya İngilizce veya Türkçe olarak rastlanmamaktadır. Söz konusu durum ise bu makaleyi çalışmaya değer kılmakta ve makalenin ayırt edici yönünü ortaya koymaktadır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ARKA PLAN

Aşağıdaki alt başlıklar, bu makalenin kuram ve kavram açısından arka plan oluşturan çerçeve anlatımlar şeklinde yapılandırılmıştır.

2.1. İşlem Maliyetleri Teorisinin Kuramsal Çerçevesi

İktisadi örgüt kuramları, başlıca iki ana akım görüş ekseninde şekillenmiştir. Bunlardan birincisi İşlem Maliyetleri Kuramı, ikincisi ise Vekâlet Kuramıdır. İşlem Maliyetleri Kuramı, örgütleri incelerken analiz birimi olarak mikro düzeyde gerçekleşen “işlemler” ile ilgilenmektedir. Bireyler arası (mikro) düzeyde gerçekleşen iktisadi mübadeleler, “işlem” (transaction) olarak ele alınmakta, insan grupları (meso) düzeyi, örgütler arası (makro) düzey veya örgüt grupları (popülasyon) düzeyinde gerçekleşen iktisadi olgular ise analize konu edilmemektedir.

Vekalet teorisine göre ise öz sermaye vasıtasıyla fonlanan işletmelerin paydaşları karların azalmaması için yeni hissedar arayışı yerine dış borçlanma yoluyla işletmeye fon sağlama isteklerini gündeme getirirler. Ancak bu istekler işletme yönetimi ve işletmeye kredi sağlayabilecek yapılar tarafından her zaman kabul göremeyecektir. Bu doğrultuda örgüt içerisinde yönetimsel maliyetlerden temsil maliyeti ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla işletmenin sermaye yapısının tüm paydaşların çıkarlarına paralel olması bu teoriyle ortaya çıkabilecek sorunların azalmasına yarar sağlayabilecektir (Elmas & Gözel, 2020: 222).

Örgüt kuramları özelinde 1970’li yıllarda örgütlerin iktisadi bakış açıları ile incelenmeye başlandığı yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. İşlem maliyetleri teorisi, bu yaklaşımların içerisinde “örgütler neden vardır?” sorusunun bilimsel çalışmalarda ele alınması ile ilk adımları atılan bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.

Ronald Coase 1937 yılında piyasa ve örgüt ayrımı yaparak bu durumu “eğer piyasalar bu kadar etkin ise, o halde neden örgütler var?” sorusu ile sorgulamıştır. Bu sorunun tahliline işlem maliyetleri konularak, alternatif yönetim mekanizmaları olarak piyasa ve örgüt arasında seçim yapılırken, bu seçimin büyük oranda hangisinin işlem maliyetini asgariye indirdiğine göre yapıldığının altı çizilmiştir. Dolayısıyla da örgütlerin varlık nedeninin, piyasaya nazaran işlem maliyetlerini düşürebilme niteliklerine dayandığı vurgusu ön plana çıkarılmıştır (Kalemci, 2017: 133). Ancak yönetim mekanizmaları içerisinde yer alan faaliyetlerin kaynaklarının belirsizliği ve işlem maliyetlerinin nasıl ifade edilebileceği konularındaki bazı belirsizlikler nedeniyle açıklama gücü bulabildiği alanlar kısıtlı kalmıştır.

İktisadi örgüt kuramları, teorik iktisat yaklaşımlarında olduğu üzere, bireysel aktörlerin davranışlarını esas alarak kuramsal yorum ortaya koymaktadır (Wasti, 2013: 105). İşlem maliyetleri teorisi denildiğinde ilk olarak “işlem” ve “maliyet” kavramlarına değinmek gerekmektedir. İktisadi örgüt teorisi anlamında “işlem”, iki aktör arasında gerçekleşen ve mübadeleye konu olan türden alışverişleri ifade etmektedir. Benzer bir deyişle, karşılığında maddi bedel ödenen alıcı ya da satıcı ilişkisi, “işlem” olarak anılan olguyu ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu işlem, satın alan taraf için bir maliyet ortaya çıkarmaktadır. İşlem maliyetleri teorisi de söz konusu alış-veriş ilişkisini açıklamaya dönük bir çalışma alanı olma özelliği taşımaktadır. Yakın bir tanımla “işlem, bir mal ya da hizmetin bir örgütsel sınırdan çıkıp diğerinin sınırına geçmesi durumu” (Wasti, 2013: 107) olarak ifade edilmektedir. Alış-veriş ilişkisi bireysel düzeyde ele alındığında işlem, bir mal veya hizmetin bir kişinin uhdesinden çıkıp diğerinin uhdesine/sahipliğine geçmesi şeklini almaktadır.

İşlem Maliyetleri Kuramının kurucusu Oliver Williamson, örgütlerin varlığını bile yadsımış, hatta örgüt kavramı yerine “hiyerarşi” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Örgütlerin varlığını yadsıyan bu görüş, doğal olarak örgütsel olguyu da, örneğin stratejiyi de görmezden gelmiştir. Williamson, stratejik anlayışı adeta yok saymış ve “Strateji yoktur. En iyi strateji, tasarruftur” görüşünü savunmuştur. Dolayısıyla Williamson; strateji, örgütsel performans, ekip çalışması gibi makro ve meso düzey konuları incelemelerine konu etmemiştir.

Williamson işlem maliyeti kuramını genel olarak örgütlerin incelenmesinde mukayeseli sözleşmeli yaklaşımı benimsemek üzere; (1) temel analiz biriminin işlem olduğu, (2) yönetim mekanizmaları ve (3) insani aktör ayrıntılarını içeren bir iktisadi yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Williamson, işlem maliyeti kuramının temel analiz düzeyini oluşturan işlem ve işlem maliyeti kavramlarını ise şu şekilde tanımlamıştır (Kalemci, 2017: 134):

“İşlem bir hizmet ya da malın teknolojik olarak taraflar arasındaki transferi ile ortaya çıkmaktadır. Bir bölümün faaliyeti tamamlandığında bir diğeri başlamaktadır. İyi çalışan bir makinede, transferler arasında bir sorun çıkmayacaktır. Mekanik sistemlerde bazı friksiyonların olmasını bekleriz, çarkların dişleri doğru işliyor mu, parçalar yağlanmış mı, enerji kaybı var mı? Bu friksiyonların ekonomik işlemlerdeki karşılığı ise; taraflar arasındaki alışveriş uyumlu bir şekilde işliyor mu ya da taraflar arasında ertelemeye neden olabilecek birtakım anlaşmazlıklar var mı? şeklindedir. İşlem maliyeti analizi bu gibi olası durumlara karşı karşılaştırmalı bir maliyet analizini içererek yönetim mekanizmalarının planlanmasını ve adaptasyonunu içermektedir.”

Herhangi bir mal veya hizmet edinildiğinde, söz konusu mal ya da hizmet için yalnızca etiket fiyatı olarak ifade edilen bedel ödenmemektedir. Bunun yanı sıra, mal veya hizmeti elde edebilmek için ilave birtakım maliyetler de gündeme gelmektedir. İşlemi gerçekleştiren taraflar arasında oluşan iletişim sorunları, farklı anlama ve algılamalardan kaynaklanan çıkar çatışmaları, pazarlık süreçleri, karşı tarafı izleme çabaları da ilave maliyet oluşturabilmekte, tüm bunlar ise, işlem maliyetleri kapsamında ele alınmaktadır.

2.2. İşlem Maliyetleri Teorisinin Kavramsal Çerçevesi

İşlem Maliyetlerini Azaltma: İşlem maliyetleri teorisi, bireylerin bilinçli maksimizasyon kararlarını, mülkiyet haklarındaki değişimler doğrultusunda nasıl değiştirdiklerini incelemektedir (Oğuz, 2007: 197). Bu yönüyle işlem maliyetleri teorisi olması gerekenden (normatif) ziyade, olan (pozitif) ile ilgilenmektedir. Bu yönüyle işlem maliyetleri, insan doğası ile bağdaştırılmıştır. Dolayısıyla da insan doğasını anlamının ve kontrol etmenin, maliyetleri düşürme (azaltma) açısından çok önemli bir unsur olduğu vurgulanmıştır (Kalemci, 2012: 120).

İşlem maliyetleri, örgütler arasında gerçekleşen mübadeleye (değişime) dayalı çeşitli faaliyetler sonucu ortaya çıkan işlemlerin maliyetlerini ifade etmekte ve ürün ya da hizmetlerin giriş sürecinden çıkış sürecine ve hatta örgütsel öğrenme süreçleri içerisindeki maliyetleri de kapsayan geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Bu sebeple “stratejik ittifaklar” işlem maliyetlerini azaltmaya yönelik olarak ortaya çıkabilmektedir. Örgütler, işlem maliyetlerini asgari düzeye indirgeyebilmek için stratejik ittifaklara dâhil olabilmektedir. İşlem maliyetleri ekonomisi içerisindeki stratejik ittifaklar, piyasa ve hiyerarşiyi birleştiren ara formlar olarak görülmektedir ve buna göre örgütler üretim ve işlem maliyetlerinin birleşimlerini ekonomik bir biçimde oluşturabilmek adına aralarında stratejik ittifaklar düzenlemektedir (Meydan, 2010: 28). Aynı zamanda sosyal ağ kuramı bağlamında örgütlerin oluşturdukları stratejik ittifaklar doğrultusunda işlem maliyetlerinin düşürülerek verimliliğin arttırıldığı, fırsatçılık ve sınırlı rasyonellikten kaynaklanan belirsizlik altında güven temelinde oluşturulan ilişkiler ile örtüştüğü görüşü öne sürülmektedir (Şen & Mert, 2019: 171).

Williamson’a göre toplumların ekonomik işleyişlerini belirleyen faktörler gelenek, norm ve dindir. Bu faktörler kapsamında iktisadi işlemi temel alan teoriler; sınırlı rasyonellik, varlıkların spesifikliği ve fırsatçılık başlıkları altında oluşmaktadır. Williamson fırsatçılığı, aktörlerin kendi çıkarlarını gözetmek için hile yapmaları ve kendileri adına meydana gelebilecek zararlı durumlarda daha önce verdikleri taahhütlere sadık kalmamaları olarak ifade etmiştir. Varlıkların spesifikliği, kaynak olarak kullanılan ya da fiziki olarak var olan insanın üretim değerinden vazgeçmeksizin alternatif olarak nasıl kullanılacağı ya da özel ticari ilişkilere nasıl bağımlı olabileceğini ifade etmektedir. Sınırlı rasyonellik ise ortadaki bilginin karmaşık ve yetersizliğini ifade ederek sözleşmelerin yapılamama durumunu ifade etmektedir. (Simon, 1957; Williamson, 1988; akt. Şen & Mert, 2019: 171).

İşlem maliyeti kuramı kapsamında işlem maliyetlerinin düşürülmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda piyasa ve hiyerarşik yönetim ikilemi üzerine odaklanılmaktadır. İşlem maliyetleri, verimliliği düşürdüğü gerekçesiyle piyasa başarısızlıklarının temel nedeni olarak görülse de, değişim sürecinde ihtiyaç duyulan düzenleme, uyum ve güvenlik ihtiyacı nedeniyle piyasa faaliyetleri için vazgeçilmez bir gereklilik olarak görülmektedir. İşlem maliyetlerinin düşürülmesi noktasında, bürokrasinin daha etkin ve verimli hâle getirilmesi, bazı işlemlerin ortadan kaldırılması, bazılarının piyasaya bırakılması ya da işlem maliyetlerini düşürecek farklı yolların bulunması önem kazanmıştır (Ouchi, 1980; akt. Demirhan & Sadioğlu, 2016: 108).

İşlem maliyeti kuramının temelleri atılırken ortaya konulan “örgütler neden vardır?” sorusunun cevabını Williamson şu şekilde vermektedir: “örgütlerin varlığını belirsizliğin altında varlık özgüllüğünün olduğu durumlarda hiyerarşi mekanizması, ortaya çıkabilecek problemleri daha iyi çözdüğü için vardır”. Ortak mülkiyet kapsamında örgütlerin mal ve hizmet takasları doğrultusunda kendilerini ve çıkarlarını korumaları düşük bir olasılık olacaktır. Bunun sebebi ise hiyerarşi mekanizmasının örgütlerin ortak bir hedefe kendi iletişim mekanizmalarını gerçekleştirerek doğru ve verimli bir biçimde yol almasını sağlaması olarak açıklanabilmektedir (Barney & Hesterly, 1996: 119).

Mal veya hizmet mübadelesi sürecinde taraflar arasında yazılı ya da yazılı olmayan sözleşmeler gündeme gelmektedir. Bu da sözleşmeyi tasarlama, müzakere etme ve himaye altına alma, anlaşılan hususlarda oluşan sapmalar, pazarlık yapma, yönetim ve teminat gibi ek maliyetlerin oluşmasına kaynaklık etmektedir (Kalemci, 2012: 119). İşlem maliyetleri teorisi öne sürülmeden önceki dönemlerde, örgütler için maliyet denildiğinde yalnızca üretim maliyetleri dikkate alınmaktaydı. İşlem maliyetleri teorisi ise hem üretim maliyetlerini hem de sözleşme ve benzeri diğer maliyet unsurlarını da göz önünde bulundurmakta ve daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Daha geniş gibi görünen söz konusu bakış açısı da özü itibarıyla işleme konu olan maliyetleri (üretim, pazarlık, izleme ve yönetim maliyetlerini) asgari düzeye indirgemeyi amaçlamakta, temel iktisadi yaklaşımın çok fazla ilerisine geçmemektedir.

3. YÖNTEM

Antik dönemlerden günümüze kadar olan süreçte düşünür ve yazarlar tarafından kaleme alınan yaklaşımların birçoğunun üzerinde durulmamış, belirli bir kısmı ise günümüze kadar yansiyabilmiştir. Filozofların yaşadığı

dönemin gerçekliğini yansıtan birtakım görüşlerin, günümüzde de geçerliliğini koruduğu görülebilmektedir. Örneğin tarihin çeşitli dönemlerinde farklı isimlerle (stoacılık, asketizm, halvetilik, melametilik gibi) ortaya çıkmış olsa da, inanç esasları arasında farklı yönler barındırsa da bu anlayışların tamamı, en azından tarihsel köken bakımından diyojenik görüşe dayanmaktadır. Taylor'a (2020: 22) göre bu görüş, hiçbir zaman yok olmamış geleneklerin doğrudan devamı olma niteliğini taşımakta ve Antisthenes, Diyojen ve Zenon çizgisinde devam etmektedir.

Tarihsel ve felsefi bir özne olarak çağlararası, çağlarüstü yönler barındıran Diyojen, anlayış benzerliği taşıdığı kişi, durum ya da olgular ile zaman aşırı bir düşünce akrabalığı taşımaktadır (Çotuksöken, 2015: 117). Diyojen gibi kült kişilikler için geçerli olan söz konusu genel durumdan hareketle, bu makalenin çalışma kapsamını oluşturan eserlerde (günümüze ulaşabilen kinik felsefe fragmanları ve bunlara bağlı olarak kaleme alınan diğer ikincil kaynaklarda) vurgulanan hususların, günümüz teorik dünyasına anlamlı katkı sağlayabilecek bir felsefi arka plan oluşturduğu varsayılmıştır. Bu varsayımlardan yola çıkılarak da aşağıdaki önermede bulunulmuştur.

Önerme: Teorik izahların ötesinde bir derinliğe sahip olmasından dolayı işlem maliyetleri kuramı literatürünün, diyojenik anlayışa dayalı görüşler eksenindeki felsefi bağlamda tartışılması mümkün hâle gelebilmektedir.

Makalede, yukarıdaki önermeden hareketle aşağıdaki araştırma sorusunun cevabı aranmaya çalışılmaktadır.

Araştırma Sorusu: Diyojen, günümüz işlem maliyetleri teorisi alanında oluşmuş bulunan literatürüne temel teşkil edebilecek ve yapılabilecek bazı uyarlamaların da katkısıyla açıklayıcı yönler taşıyan görüşler öne sürmüştür müdür?

Bu makale, nitel bir inceleme olarak kaleme alınmış olup, araştırma deseni bakımından doküman incelemesi kapsamında yürütülmüştür. Yıldırım & Şimşek'e göre (2016: 189) doküman incelemesi, herhangi bir durum ya da olguya ilişkin bilgi içeriği sunan yazılı kaynakların incelenerek değerlendirilmesini ifade etmektedir. Doküman incelemesi, salt kendi başına bir bilimsel çalışmanın veri bütününi teşkil edebilmektedir.

Doküman incelemesi çalışmaları anlam ve vurgu içermektedir. Vurguyu ve anlamı yakalamayı amaçlayan birbiriyle örtüşen kavramlar ise çerçeve, tema ve söylem olarak ifade edilmektedir. Doküman incelemesinin ana vurgusu, mesajların anlamlarını, vurgularını ve temalarını yakalamak ve bunların nasıl sunulduğunun organizasyonunu ve sürecini anlamaktır. Bu doğrultuda doküman incelemesi kapsamında önemli olan sıklık ve temsiliyet değil, kavramsal yeterlilik olarak ifade edilmektedir. Doküman incelemesi sonucunda elde edilen verilerin analizinin amacı ise süreci anlamak, incelenen belgelerin türleri ve anlamlarında süreci görmek ve belgeleri kavramsal ve teorik konularla ilişkilendirebilmektir (Altheide, 1996). Dolayısıyla bu makalede, çalışmaya konu edilen inceleme kümesinden edinilen veriler aracılığıyla analiz; gerekli aktarım, izah ve yorumlamalar ile yapılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Sokrates, öğretilerini aktardığı kişilere, öğrenim sürecinde aktif bir rol vermekte, bu sayede onları kendi aklını kullanmaları için teşvik etmektedir. Gündelik dildeki söylemiyle balığı doğrudan vermeyi değil, balık tutmayı öğretmektedir. Böylece kişi artık kendi hayatının öğretmeni olmaktadır (Durhan, 2020: 26). Sokrates, arkasında yazılı eser bırakmadığı için öğrencileri, onun sözleri içinde kendi görüşlerine uygun düşüncelerini hafızalarında tutmuştur. Her öğrenci, Sokrates öğretisinin tamamını değil, kendi düşünce dünyalarını ilgilendiren kısmını aklında tutmuştur. Sokrates'in öğrencilerinden olan ve kinik felsefenin kurucusu olan Antisthenes'e göre, diğer insanların yardımına ne kadar az ihtiyaç duyulursa, onlara o kadar az bağımlı olunmaktadır (Biryukov, 2018: 9-15). Sokrates ve Antisthenes'in öğretileri, Diyojenik yaklaşım açısından oldukça belirleyici unsurlar içermektedir. Öncüllerinin öğretilerine kendi bakış açısını da katarak özgün bir yaklaşım ortaya koyan Diyojen'in görüşleri, aşağıdaki alt başlıkta işlem maliyetleri teorisi kapsamında ele alınmaktadır.

4.1. Diyojenik Yaklaşımın İşlem Maliyetleri Teorisi Kapsamında Değerlendirilmesi

Bu makalenin teorik yönünü oluşturan yukarıdaki anlatımlarda da açıklandığı üzere işlem maliyetleri, belirli bir malın el değiştirmesinde (mübadelesinde) ödenen bedelin (fiyatın) yanı sıra onu edinmenin getirdiği ek maliyetleri de kapsamaktadır. Birebir “işlem maliyetleri” şeklindeki bir kavram kullanılmamasına rağmen Diyojen ile ilgili aşağıdaki anlatımda, söz konusu kavram çok ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmaktadır.

Atina'nın önde gelen soylularından olan hatip ve politikacı Demosthenes, kalabalık bir topluluk içinde şarap içmektedir. Baskın yapar gibi bu ortama gelen Diyojen, doğrudan doğruya Demosthenes'e yönelerek onu ağır sözlerle kınamıştır. Büyük adam tavrı takınan Demosthenes, Diyojen'i de şarap içmeye davet edince şöyle bir karşılık almaktadır: “Bu küçük zevk bana fazla pahalıya mal olur.” Demosthenes, Diyojen'in bu sözlerle ne kastettiğini anlayamayınca Diyojen şu açıklamada bulunmaktadır (Marchand, 2017: 22):

“Bu üzüm bağlarda yetişti, salkımlar hasat edildi, taneler çiğnendi, üzüm suyu çömlükçilerin yaptığı küplere konuldu, küpler bir zanaatçının bu iş için yaptığı arabalarla taşındı. Bu şarap denizler aştı! Fırtınaları, korsan saldırılarını atlattı. Tüm bu insanlar, esnaf, denizciler, köylüler ter döktüler, yakıcı güneşin altında kavruldu. Kullandıkları araçlar yaralanmalarına neden oldu, belleri kırıldı. Bazıları denizde boğularak öldüler ya da köle olarak satıldılar hepsi ne için? Bir kadeh şarap için! O zaman söyle bana, kime zevk veriyor bu şarap?”

Diyojen aynı doğrultudaki anlatımlarını şu şekilde sürdürmektedir (Marchand, 2017: 25):

“...bu küçük zevk sana kaç iş gününe mal oluyor? Şimdi bu kadehi içtiğine göre, daha pahalısını, Lesbos adası şarabını içme hayalleri kurduğundan eminim. Lesbos adası şarabını da içince hangi içeceği isteyeceksin?... peki o zaman, o içkiyi alabilmek için daha kaç gün fazla mesai yapman gerekecek? Parayı biriktirebilmek için kaç hükümdarı pohpohlamak zorunda kalacaksın? Servet edinebilmek için kaç dostuna ihanet etmek zorunda kalacaksın?”

Diyojen, ortamda bulunanlara göz gezdirerek şunları söylemeyi sürdürmektedir (Marchand, 2017: 27-28): “Ben susadığım zaman su içerim. Sizin bütün şaraplarınızdan daha zevklidir bu! Dudaklarınızı bir kaynak suyuna daldırmaktan daha basit, daha kolay ne olabilir?... Ter, tehlike, yalan bulaşmış diğer lezzetli şeyler ise birer zehirdir gerçekte.”

Diyojen'in en ileri boyutlara taşımış olduğu kanaatkârlık ve kendi kendine yetme erdemi, Sokrates'in de benimsediği ve sergilediği davranışlar arasında gelmektedir. Sokrates'in öğrencisi olan Xenophon (1984: 26; 43-45), *Şölen* adlı eserinin farklı anlatımlarında Antisthenes'in bu konuya yapmış olduğu vurgulamaları aktarmakta, Sokrates de bu görüşleri onaylamaktadır. Oysa Diyojen, Sokrates'in bile mütevazı evine, küçük kanepesine ve aslında her zaman giymediği sandaletlerine aşırı önem verdiği için gösterişe düşkün olduğunu öne sürerdi (Aelianus, 4.11, akt. Çevik, 2020: 59). Nitekim, Diyojen'in tepkisine neden olan Sokrates'in sade giyinmekten biraz fazlasını yaptığıyla ilgili benzer bir anlatım Platon'un (2017: 6) eserinde de yer almaktadır.

4.1.1. “İşlem Maliyetlerini Azaltma” Kavramının Diyojenik Yaklaşımındaki Karşılığı Üzerine Değerlendirmeler

Williamson, sınırlı rasyonellik kavramından yola çıkarak geleneksel iktisat teorilerinin işlemleri yönlendiren güç olarak önerdiği “pazar mekanizmalarına” karşı “örgütsel hiyerarşinin” nasıl oluştuğunu incelemiş, örgütlerin çoğunlukla yüksek işlem maliyetleri nedeniyle rasyonel olmayan seçimler yapmak durumunda kaldıkları kanaatine ulaşmıştır (Keskin vd., 2016: 246). Piyasa karşısında örgütün konumu, bütün-parça (kül-cüz) tartışmasındaki “parça”yı, bir diğer deyişle cüz'i iradeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla, bu makalede üzerinde durulan Diyojen'in bireysel düzeyde yürütülmesi gerektiğini öne sürdüğü kendine yeterli anlayışı ilk bakışta meso bir yapı olan örgüte göre daha cüz'i (mikro) bir seviyeyi ifade etmektedir. Fakat örgütsel düzeyde (meso) yürütülen işlem maliyetlerini azaltma gayreti de benzer bir özde işlemekte ve piyasa mekanizmasının daha üst düzeydeki (makro) külli belirleyiciliğine karşılık daha özerk/bağımsız bir hareket alanını öngörmektedir. Sosyal bir varlık olması nedeniyle beşikten mezara kadar örgütlere bağımlı/tabii olduğu (hastanede doğduğu, yerel yönetimler ya da dini

kurumlar marifetiyle defnedildiği) kabul edilen birey, Diyojenik bir yaşam biçimi benimsemesi durumunda zaten kuşatıcı bir misyon atfedilen örgütsel çevre unsurlarından kendini izale edebilmekte ve azade/özerk bir varoluşu tercih edebilmektedir. Bu durum ise analiz düzeyi bakımından makro, meso ve mikro gibi farklı bir görünüm arz eden seviyeler karşısında bireyin ya da örgütün kendisini pozisyonlandırabilmesi olanağını bütünüyle ortadan kaldırmamakta, aksine belirli ölçülerdeki konfor alanlarına (karar verme, iradeci/volontarist davranma, işlediği fillerde salahiyet sahibi olma, takdir hakkı kullanma, yönetsel tasarruflarda bulunabilme, inisiyatif kullanabilme gibi) kapı aralamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, işlem maliyetleri kuramında piyasa gibi üst bir yapı karşısında örgüt kendisini nasıl konumlandırıyor, örgütsel yapı karşısında da bireyin kendisini benzer bir biçimde konumlandırarak otonom davranabilmesi, bağımlılığı azaltabilmesi, dolayısıyla da işlem maliyetlerini azaltabilmesi olası görünmektedir.

Bir kalpazan olan Hikesios'un oğlu olduğu öne sürülen Diyojen, babasının suçunun anlaşılması üzerine yaşadığı yer olan Sinop'tan kaçmış veya sürülmüştür. Atina'ya yerleşen Diyojen belki de bu nedenle yaşamı süresince paradan ve zenginlikten nefret eder olmuştur (Bayladı, 2007: 130). Diyojen, mal-mülk edinme hevesini yadımış, yoksul yaşamı erdemli saymış, başkasının emrinde çalışmayı hoş karşılamamıştır. Diyojen'e göre insanlık, maddi ve manevi hırsları nedeniyle köle gibi çalışmaktadır. Lüks düşkünlüğü sebebiyle mutsuzlaşmakta ve köleleşmektedir (Usta, 2005: 11).

Diyojen'in bakış açısından yaklaşıldığında mübadele süreci, insanın herhangi bir şeyi istemesiyle, talep etmesiyle başlamaktadır. Talep olmadığı sürece, arzın tek başına bir öneminin olmayacağı, günümüz çağdaş iktisadında da kabul edilmektedir. Herhangi bir alıcı/müşteri talepte bulunmadığı sürece belirli bir mal ya da hizmet için arz tarafının fiyat/bedel tayin etmesi herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Diyojen işte bu nedenden dolayı, insanlardan bir şey talep etme konusunda nefsinin terbiye edebilmek için heykellere dilenmektedir. Dolayısıyla, Sokratik öğretileri daha ileri boyutlara taşıyan Diyojen'in yukarıdaki davranışını çok da yersiz karşılamamak gerekmektedir zira birinci yüzyıl düşünürlerinden olan Plutarkhos'a (2016: 48) göre Sokrates, ruhunun irrasyonel yanını, aklının uyarı sinyalini beklemeye alıştırmak için, çok susamışken bile, kuyudan çektiği bir kova suyu devirmeden önce kendine su içme izni vermeyi uygun karşılamamaktadır.

Diyojen, erdemlin özgürlükle, özgürlüğün de doğaya uygun basit bir yaşam sürerek elde edilebileceği kanaatini taşıyor, bunun hayata geçirilmesini de kararlılıkla sürdürmek istiyordu. Bu kararlılığı, Antisthenes'in şu sözlerine dayanmaktaydı (Çağlayan, 2020: 167): "İsteklerini en aza indirgeyerek doğaya uygun yaşayan insan, hem zamana egemen olur hem de erdeme ulaşmak için büyük yol alır". Diyojen tam anlamıyla sade ve minimalist bir yaşam biçimini benimsemiştir. Böylesi bir yöneliş, işlem maliyetleri teorisinde "spesifik olmayan varlıkları kullanmak" (Oğuz, 2007: 217) kavramıyla ifadesini bulmaktadır. Bu konuda Diyojen'in benimsemiş olduğu davranışın temeli, Laertios'tan (2017: 266-267) yapılan aşağıdaki anlatımda açık bir biçimde ortaya konulmaktadır: "Bir gün küçük bir çocuğun avucuyla su içtiğini görünce, "Küçük bir çocuk yalın yaşayıpta beni geçti" diyerek heybesinden tasını çıkarıp attı. Gene bir çocuğa bakıp, onun çanağını kırıp da mercimek lapasını bir parça ekmeğin arasına koyup yediğini görünce, tabağını da kaldırıp attı."

İktisadi modelde insan, her türlü varlığa (mal, mülk, ziynet vb.) sahip olmak istemektedir. Birer tanesine sahip olsa bile daha fazlasını arzulamaktadır. Fabrikaları olsun, çalışanları olsun, onlara az kendine çok olsun istemektedir. Diyojen ise bütün bu istekleri birer yük olarak görmektedir. Hem insanlığa karşı hem de özgürlüğe karşı yük olarak algılamaktadır. İnsanların ne denli çok yük yüklendiğini, bu yüklerden kurtulmanın ise bir o kadar zor olduğunu anlatmaktadır. Bu yüklerin bırakıldığında ise nasıl hür olunacağını vurgulamaya çalışmaktadır (Perker, 2021: 6-7). İnsanların, sade yaşamdan uzaklaştıkları ölçüde, birçok gereksiz yükün altına girmekte olduğunu, birinci yüzyıl düşünürü Seneca (2018: 348), heybesindeki tasını atarken dile getirdiği sözleri Diyojen'in ağzından şu şekilde ifade etmektedir: "Nicedir gereksiz bir yük taşıdığım için ne de budala imişim!"

İşlem maliyetleri teorisinde "fırsatçılık" olarak ifade edilen türden bütün davranışlar, yukarıda ifade edilen "varlıkların spesifik olması" durumundan ileri gelmektedir. Dolayısıyla, fırsatçı birey davranışları, insanların büyük bir çoğunluğunun belirli birtakım varlıklara spesifik değer atfetmelerinden kaynaklanmaktadır. Diyojen'in

kendi anlayışına ilişkin serzenişleri toplumda yeterli bir yankı uyandırmadığı, insanların kahir ekseriyeti tarafından benimsenmediği için Viktor E. Frankl'ın (1999) ifadesiyle “Duyulmayan Anlam Çığılığı” (The Unheard Cry for Meaning) biçimine dönüşmüş ve geniş bir toplumsal karşılık bulamamıştır. Dokuz yüz yıl boyunca bir düşünce okulu olarak devam etmiş fakat genel kabul görmüş yerleşik bir anlayış biçimine ulaşamamıştır.

Diyojen'in yaşam tarzı, “Doğanın isteklerine göre ölçülü fakirlik büyük bir zenginliktir, buna karşı hiçbir sınır tanımayan zenginlik de büyük bir fakirliktir” diyen Epiküros'un (2019: 78) görüşü ile de uygunluk göstermektedir. Doğayı, insanları ve hayvanları gözlemleyen Diyojen, yukarıdaki paragraftaki gözlemlerine ilave olarak, insanlar için zevkli görünen bir şeylerin peşinde olmayan canlıları görünce, benimsediği sade yaşam anlayışının doğru olduğu yönündeki kanaati daha da güçlenmektedir (Laertios, 2017: 261).

Diyojen, bir heykelin önünde, elini uzatmış durmakta, dilenmektedir. Ne yaptığı sorulunca da elinin boş çevrilmesine alışması için bunu yaptığını ifade etmektedir (Solomon, 1986: 23). Diyojen'in düşüncesine göre, en fazla şeye sahip olan kişi, en az ile yetinenidir. Fakat ailede, okul eğitiminde ve toplumda çoğunlukla bunun tersi öğretilmeye çalışılmaktadır (Alexander, 2017: 21). Yokluğa katlanabilen, az ile yetinen, bunu yaşamın normal olarak kabullenen biri, edineceği her şeyi bir kazanç/lütuf olarak algılayabilmektedir. Kişisel beklentileri “sıfır” düzeyinde olan biri için sıfırın üzerindeki her bir marj, çok büyük bir değer/kazanç, dolayısıyla da düşük bir işlem maliyeti anlamı taşımaktadır. Karşılığında herhangi bir kişisel getiri, ekonomik anlamda bir kazanç elde etmediği sürece insanların belirli bir davranışa yönelmesi oldukça zor olmasına karşın Diyojen, bu konuda uç bir noktada yer alarak insanları düşünmeye ve bu konuda daha dengeli davranmaya davet etmektedir. Dolayısıyla Diyojen, azı çoğa tercih ederek, iktisadi davranış biçimine gereğinden fazla tevessül ederek insani temel değerlerden uzaklaşılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Diyojen, değerli şeylerin çok düşük bir bedel karşılığında, değer verilmeyecek şeylerin ise pahalı satıldığını öne sürmektedir. Nitekim bir heykel üç bine satılırken, bir ölçü arpa iki tunç paraya satılmaktadır (Laertios, 2017: 265). Benzer bir görüşü Epiküros (2019: 91) şu sözlerle ifade etmektedir: “Kutsal tabiata şükürler olsun ki zorunlu şeyleri kolay elde edilebilir, zorunlu olmayanları da güç elde edilebilir yaratmıştır.” Bu anlatımlardan yapılabilecek çıkarıma göre, insanların temel düzeydeki ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli şartlar zaten oluşmuş bulunmaktadır. İnsanlar aksini talep etmediği sürece (sade yaşamdan ödün verilmediği ölçüde) işlem maliyetlerinin düşürülmesi için özel bir çabaya gerek duyulmamaktadır. Atina'nın pahalı bir kent olduğunu söyleyen bir adama Diyojen birçok canlı örnek ortaya koymaktadır. Verdiği çok sayıdaki örnekten hareketle Diyojen, kentin kendinde ucuz veya pahalı olmadığı, insanın pahalı yaşaması durumunda kenti pahalı algıladığı, ucuz yaşandığı takdirde ise kenti ucuz algıladığı çıkarsamasına ulaşmaktadır (Teles, p. 12.5-13.3 [=Stobaeus 3.1.98], akt. Çevik, 2020: 82-83).

Diyojen'in yukarıda açıklanan dünya görüşü, Laertios'un (2017: 269-270) yaptığı şu aktarımda da benzer bir ifade ile karşılık bulmaktadır: “İnsanların iyi olanı değil, iyi olduğunu sandıkları şeyi istediklerini söylüyordu. Tanrıların insanlara kolay bir yaşam bahsettiklerini fakat insanların ballı çörek, koku ve benzeri şeylerin peşinde oldukları için, bunun saklı kaldığını söylerdi.” Söz konusu dünya görüşünü, mecazi bir anlatımla şu şekilde yinelemektedir: “Altının rengi neden soluktur diye sorulunca ‘ona göz diken çok insan var da ondan’ demiştir” (Laertios, 2017: 272).

İktisadi örgüt teorileri, günümüz neo-liberal anlayışının da temelinde yer alan kapitalist davranış biçimini açıklamaya çalışmaktadır. Kapitalist mantığa uygun iktisadi yaklaşım ise kişisel kazanımı en üst noktalara taşımayı öne çıkarmaktadır. “Açgözlülüğü kötülüğün anakenti” (Laertios, 2017: 272) olarak tanımlayan Diyojen ise söz konusu iktisadi yaklaşımı, daha dengeli bir bakış açısına davet etmektedir. Diyojen'e göre açgözlüler, vücudu su toplamış insanlara benzemektedir. Vücutları suyla dolu olduğu halde hep daha fazla su içmelerinin sonucunda giderek daha kötüleşmektedirler. Arzuladıkları şeyleri edindikçe tutkuları, kendi aleyhlerinde daha da artmaktadır (Stob. 3.10.45, akt. Çevik, 2020: 101).

Yaşama gözlerini kapadığında yurttaşları onu tunç heykel ile onurlandırarak onun hakkında şunu yazmışlardır: “... Senin şanın sonsuza kadar bozulmadan kalacak Diyojen çünkü kendine yeterek yaşamayı ölümlülere bir tek sen öğrettin ve kolay yaşam yolunu gösterdin” (Laertios, 2017: 283-284). Bu ifadeler, Diyojen’in gerçek öğretilerinin bir grup insan tarafından anlaşıldığını göstermektedir. Diyojen’in anısına yazılmış olan bu ifadeler, günümüz anlayışına uyarlandığında insanlara “işlem maliyetlerini azaltma” konusunda ne şekilde yol gösterici olduğunu açıkça göstermektedir.

Diyojen, her ne kadar eğitim de dâhil olmak üzere dünyevi şeylere değer vermiyor gibi görünmekle birlikte, esasında eriştiği noktaya, kendisinden önceki filozofları çalışarak ve öğretmenini dikkate alarak, onlardan edindiklerini kendi süzgecinden geçirerek gelmiştir (Perker, 2021: 40).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

İlk kinik filozoflar ile ilgili bilgiler, bu makaledeki aktarımlardan da anlaşılabilceği üzere, çoğunlukla, bu filozoflardan birkaç yüzyıl sonra kaleme alınmış kaynak eserlerden günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Örneğin ilk kinik filozoflardan olan Hipparhia’nın eşi olan Krates, soylu ve zengin bir aileden gelmesine rağmen, Diyojen’in öğretilerini tanıdıktan sonra bütün zenginliğini dağıtmıştır. Krates’in de çok sayıda öğrencileri olmuştur fakat bu öğrenciler arasında özellikle Zenon dikkat çekmektedir. Çünkü Diyojen ve Krates’in öğretilerine kendinden de çok şey katarak başkalarını eğitmiştir. Onun öğretilerinin katkısıyla daha sonra “Stoacılar” olarak anılan bilge insanlar yetişmiştir (Örneğin Bkz. Epiktetos, 2009: 20-22).

Yukarıda kısaca değinilen felsefi arka plan elbette ki Stoacılar ile sınırlı kalmamış, daha sonraki filozofların görüşlerinde (Örneğin Bkz. Kierkegaard, 2020: 21-26; Şeyhî, 2021: 55) ve günümüzde de karşılaşılan bir yaşam anlayışı olarak varlığını sürdürebilmiştir. Asketizm ve halvetilik gibi Diyojenik bakış açısıyla benzer yönler taşıyan yaşam biçimleri ile günümüzde de karşılaşılabilir. Yaşam anlayışından ziyade, teorik bakımdan Diyojenik bakış açısı ile örtüşen bir yaklaşım ortaya koymak istendiğinde ise “işlem maliyetlerini azaltma” ifadesiyle kavramlaştırılan yaklaşımın, bu isteği anlamlı bir biçimde karşılayabileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Bu öngörüden yola çıkılarak yapılan incelemeler neticesinde, makalenin araştırma sorusuna aşağıdaki yanıtlar oluşturulmuştur:

Araştırma Sorusu: Diyojen, günümüz işlem maliyetleri teorisi alanında oluşmuş bulunan literatürüne temel teşkil edebilecek ve yapılabilecek bazı uyarlamaların da katkısıyla açıklayıcı yönler taşıyan görüşler öne sürmüş müdür?

İşlem maliyetlerini en azlayan (cost minimizer) ve faydasını en çoklayan (profit maximizer) rasyonel insan (rational man), nam-ı diğer ekonomik insan (homo economicus) ve ona atfedilen davranış biçimi, sadece örgüt içi faaliyetleri değil, yaşamsal bütün alanları kapsama ve kuşatma iddiasını ortaya koymaktadır. Bu anlayış doğrultusunda davranan insan sadece kendi çıkarını düşündüğü, diğer insanların çıkarlarını ise yadsıdığı farz ve kabul edilmektedir. İşte bu yönüyle iktisadi örgüt kuramları, insanların olumsuz yönlerini, tek yanlı vurgulamalarla ön plana çıkarması ve insana ilişkin karanlık bir tablo sunması yönüyle çeşitli eleştirilere uğramıştır.

Yukarıdaki anlatımlara daha dengeli yaklaşmayı ifade eden sade yaşam anlayışında ise insanın şahsi gereksinimleri çok düşük seviyede görülmekte ve diğer insanların yararına olacak yöndeki davranış biçimi ön plana çıkarılmaktadır. İnsanların aydınlık yüzünü temsil eden sade yaşam anlayışı, yukarıda iktisadi kuramlar çerçevesinde tarif edilen insan modelinin daha uyumlu olan bir diğer yönünü temsil etmektedir. Evrensel ak-kara tartışması bu şekilde devam ederken, gerçek hayata bakıldığında grinin tonlarının, hâkimiyetini korumakta olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, bu makale, aşırılıklar (ifrat ile tefrit) arasında denge kurulması gerektiğini ifade eden öncül düşünürlerden olan Aristoteles’in yaklaşımını benimseyen yüzlerce ardıldan biri olma özelliği taşımakla birlikte, ele almış olduğu konu özelinde düşünüldüğünde özgünlüğünü muhafaza edebilmektedir.

İşlem maliyetleri kuramının yaklaşımı ile Diyojenik yaklaşım birlikte ele alındığında, uç bir noktayı betimledikleri izlenimi uyanabilmektedir. Ayrıca her iki yaklaşımın da Weber’in “ideal tip” betimlemesine uydukları görülebilmektedir. Söz konusu “ideal tip” anlayışlar bakımından bu makalede, Diyojenik anlayışın göz ardı

edildiği bir iktisadi, dolayısıyla da örgütsel davranış biçiminin uygun olmadığı vurgulanmaktadır. Nitekim benzer bir bakış açısından hareket eden Alfred Adler, Sigmund Freud'a karşı çıkmış, devamlı surette insanların olumsuz yönlerine vurgu yaparak ortaya konulan kavramlarla doğru yerlere varılamayacağını ifade etmiş ve nihayetinde insanların olumlu yönlerini ön plana çıkardığı kendi kuramını inşa etmiştir. Aristoteles'in durumsalçı tedrisi doğrultusunda, her iki görüş arasında yönetim bilimleri bakış açısıyla bir denge gözetmek gerekirse, insanların ne çok kötü (şeytan) ne de çok iyi (melek) olmadığını ifade edilmesi icap etmektedir. Söz konusu görüş, yönetim bilimlerinde X Teorisi ile Y Teorisini eleştirerek "Z Teorisi"ni geliştiren William James Reddin tarafından ortaya konulmuş olup, bu makalede de değinilen dengeli yaklaşım benimsemesi gerekliliği görüşüne yakın bir teorik izah olma özelliği taşımaktadır. Sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından aktarılan yukarıdaki örnekleri artırabilmek mümkün olmakla birlikte, iktisadi bakış açısı ve Diyojenik bakış açısı özelinde konuyu doğrudan doğruya ele alan çalışmaların azlığı nedeniyle örnekleri bu kadarla sınırlamanın yararlı olacağı kanaati daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki paragraftaki "göz ardı edilmesi" ifadesi, kullanılabilir en iyimser ifadeler arasında yer almaktadır. Zira ancak ve ancak göz önünde olan bir hususun göz ardı edilebilmesi mümkündür. Oysa Diyojenik yaklaşım, işlem maliyetleri kuramı literatürü açısından tam bir bilinmezlik sergilemektedir. "İşlem" eyleminin olmaması gibi bir durum dünya üzerinde mümkün değildir. En ilkel toplumlarda bile trampa/değişim ekonomisi ortaya çıkmakta bu da "işlem" denilen sürece konu olmaktadır. Dolayısıyla makalenin "işlemin/işlemlerin olmaması" gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Buna karşın, Diyojen'den alınan tedris ile, "işlem" olgusunun olabildiği ölçüde azaltılabileceği, bunun doğal bir sonucu olarak da işlem maliyetlerinin azaltılabileceği ifade edilmektedir. Felsefi bir yaklaşımdan ancak kişisel bir çıkarımda bulunulması mümkün olabilmektedir. Weber, ideal tip modelinde iki uç arasında yüzde elli veya yüzde altmış gibi bir oran önermemiştir. Dolayısıyla bu makalede de herhangi bir nümerik öneride bulunulmamıştır. Çalışmanın doğası gereği, ideal tip modelinin iki uç noktası hususunda okuyucunun haberdar edilmesi ile yetinilmek durumunda kalınmıştır.

Bu makalede "işlem maliyetlerini azaltma" konusu mercek altına alınmıştır. Söz konusu anlayışın, salt günümüz iktisadi örgüt kuramlarının "münhasır çalışma alanı" olarak ifade edilemeyeceği vurgusu yapılmış, felsefi bir temellendirme çabası ortaya konulmuştur. İşlem maliyetlerini azaltma ile azla yetinme anlayışı arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Az ile kanaat etme anlayışı, sinik filozofların yaşadığı dönemlerde Hindistan'da da bilinen ve uygulanan bir anlayışı ifade etmektedir. Semavi dinlerde de kanaatkârlık davranışı özendirilmektedir. Güzel ahlaki tamamlamak için gönderildiğini ifade buyuran Hz. Muhammed (s.a.s.), kendisinden önceki ahlaki öğretileri tümüyle dışlamakta, bilakis kuşatıcı bir biçimde benimsemektedir. Bu nedenle güzel ahlak ile ahlaklanmak isteyen her bireyin, olumlu ahlak öğretilerinden alacağı paylar bulunmaktadır. Diyojen, sade yaşam adına üzerinde yük (dünya metaı) bulundurmamak istememektedir. İslam anlayışında ise benzer bir anlamda ve özellikle de sırat köprüsünü selamete geçebilmek için dünyevi yükler yüklenmemesi vurgusu yapılmaktadır. Her birey gibi Diyojen'in de insani yönden birtakım eksik ve zaafı bulunmaktadır. Bu makalede, Diyojen'in İslam anlayışıyla bağdaşmayan davranışları değil, kabul edilebilir olumlu davranış örnekleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. İslam'ın bildirilişinden yaklaşık on asır kadar önce yaşayan Diyojen'in, işlem maliyetleri teorisine temel teşkil edecek anlamlı felsefi görüşler öne sürebildiğinden hareketle; bundan sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalarda Kur'an ve sünnet esasları kapsamında da anlamlı yaklaşımların ortaya konulabilmesi olası görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aelianus: Historical Miscellany. (1997). Çev. Nigel G. Wilson, Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Alexander, S. (2017). *Parayı tahrif et diyojen'in kayıp diyalogları*. Çev. Onur İşçi, Heretik Yayınları.
- Altheide, D. L. (1996). *Qualitative media analysis*. A Sage University Paper.
- Akbar, Y. H., & Tracogna, A. (2018). The sharing economy and the future of the hotel industry: Transaction cost theory and platform economics. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 91-101.
- Barney, J., & Hesterly, W. (1996). *Organizational economics: Understanding the relationship between organizations and economic analysis*. Ed. S. Clegg, C. Hardy ve W. Nord, Handbook of Organization Studies, Sage, 1996, 115-147.
- Bayladı, D. (2007). *Felsefenin beşiği anadolu*. Say Yayınları.
- Biryukov, P. İ. (2018). *Sinoplu filozof diyojen*. Çev. Nazgül Enterieva ve Yasemin Sarıkaya, Etkin Yayınevi.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Cod. Vat. Gr.: Codex Vaticanus Graecus = SSR Online. (D164, D175, D235, D253b, D256b, D269c-d, D359).
- Cuypers, I. R. P., Hennart, J-F., Silverman, B. S., & Ertuğ, G. (2021). Transaction cost theory: Past progress, current challenges and suggestions for the future. *Academy of Management Annals*, 15(1), 111-150.
- Çağlayan, S. (2020). *Sinopeli diogenes*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Çelik, N., & Bedük, A. (2014). Vekâlet teorisi yaklaşımı ile işlem maliyeti arasındaki ilişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(1), 43-67.
- Çevik, C. C. (2020). *Sunuş*. Çeviren ve Derleyen C. Cengiz Çevik. Kinik Felsefe Fragmanları. Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020, vii-xxiii.
- Çotuksöken, B. (2015). *Sinoplu Diogenes ve mermi uygur*. Yayına hazırlayanlar: Harun Tepe ve Betül Çotuksöken. Sinoplu Filozof Diogenes. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015, 109-117.
- Demirhan, K., & Sadioglu, U. (2016). İşlem maliyeti kuramı çerçevesinde devletin gerekliliği tartışması ve güncel kamu yönetimi yaklaşımları üzerine bir inceleme. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 105-116.
- Dhilly, O. (2015). *Diyojen'in fiçisi ve diğer felsefe öyküleri*. Çev. İsmail Yerguz. Say Yayınları.
- Durhan, G. (2020). *Aristoteles ve Platon'da analogi*. Çizgi Kitabevi.
- Elmas, B., & Gözel, M. (2020). Sermaye yapısı ve firma performansı ilişkisi: Bist otomotiv sektörü üzerine ampirik bir çalışma. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 219-235.
- Epiktetos. (2009). *Kılavuz kitap*. Çev. Birdal Akar, Şule Yayınları.
- Erdoğan, D. (2019). Sözleşme süresinin belirlenmesi: işlem maliyeti teorisi bakış açısıyla yer hizmeti sözleşmeleri üzerine ampirik bir araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 623-637.
- Frankl, V. E. (1999). *Duyulmayan anlam çılgılığı*. Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi.
- Gedajlovic, E., & Carney, M. (2010). Markets, hierarchies and families: Toward a transaction cost theory of the family firm. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34(6), 1145-1172.
- Geyskens, I., Steenkamp, J-B. E. M., & Kumar, N. (2006). Make, buy or ally: A transaction cost theory meta-analysis. *Academy of Management Journal*, 49(3), 519-543.
- Ghoshal, S., & Moran, P. (1996). Bad for practice: a critique of the transaction cost theory. *Academy of Management Review*, 21(1), 13-47.
- Hennart, J. F. (2010). Transaction cost theory and international business. *Journal of Retailing*, 86(3), 257-269.
- Hill, C. W. L. (1990). Cooperation, opportunism and the invisible hand: implications for transaction cost theory. *Academy of Management Review*, 15(3), 500-513.
- Hodgkinson, C. (2008). *Yönetim felsefesi*. Çev. İbrahim Anıl ve Binali Doğan, Beta Yayınları.
- Kalemci, R. A. (2012). *İşlem maliyetleri kuramı*. Der. H. Cenk Sözen & H.Nejat Basım. Örgüt Kuramları. Beta Yayıncılık, 2012, 117-140.
- Kalemci, R. A. (2017). *İşlem maliyetleri kuramı*. Der. H. Cenk Sözen & H.Nejat Basım. Örgüt Kuramları. Beta Yayıncılık, 2017, 117-140.
- Kalemci, R. A. (2013). İşlem maliyeti kuramının davranışsal varsayımlarında güvenin yeri tartışması. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 55-83.
- Keskin, H., Akgün, A. E., & Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt teorisi*. Nobel Yayıncılık.
- Ketenci, T. (2015). *Her şeyi isteyen kral ve hiçbir şeyi istemeyen kral: isteme kavramı üzerine bir deneme*. Yayına hazırlayanlar: Harun Tepe ve Betül Çotuksöken. Sinoplu Filozof Diogenes. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 119-131.
- Kierkegaard, S. (2020). *Kırdaki zambak ve gökteki kuş üç dini sohbet*. Çev. Nur Beier, Pinhan Yayıncılık.
- Laertios & Diogenes. (2017). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları.
- Leblebici, D. N., & Kurban, A. (2012). *İşlem maliyeti kuramının bürokrasi piyasa ikileminde bağımsız düzenleyici kurumların yeri*. X. Kamu Yönetimi Forumu Tebliği, Uludağ Üniversitesi.
- Lengelle, M. (1993). *Kölelik*. Çev. Emine Su, İletişim Yayınları.
- Loukianos. (2021). *Şölen, satılık filozoflar, astroloji*. Çev. Emre Poyraz, Pinhan Yayınları.

- Marchand, Y. (2017). *Diyojen köpek Adam*. Çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları.
- Meydan, C. H. (2010). Kaynak bağımlılığı, işlem maliyetleri, örgütsel ağ ve yeni kurumsal kuram ile örgütlerin ittifak oluşturma sebepleri üzerine bir inceleme. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(2), 17-40.
- North, D. C. (1990). A transaction cost theory of politics. *Journal of Theoretical Politics*, 2(4), 355-367.
- Oğuz, F. (2007). *Örgüt iktisadı: ekonomi, hukuk ve örgüt ilişkileri*. Ed. A. Selami Sargut ve Şükrü Özen. Örgüt Kuramı. İmge Kitabevi, 2007, 193-235.
- Oliver, C. (1990). Determinants of interorganizational relationships: integration and future directions. *Academy of Management Review*, 15(2), 241-265.
- Ouchi, W. G. (1980). Markets, bureaucracies and clans. *Administrative Science Quarterly*, 25(1), 129-141.
- Perker, A. (2021). *Diyojen sen beni aşağılayabilirsin ama ben aşağılanmam: vazgeçerek özgürleşmenin felsefesi*. Destek Yayınları.
- Platon. (2017). *Şölen-dostluk*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plutarkhos. (1959). *Exil.: D Exilio = Moralia, Volume VII: On Love of Wealth. On Compliancy. On Envy and Hate. On Praising Oneself Inoffensively. On the Delays of the Divine Vengeance. On Fate. On the Sign of Socrates. On Exile. Consolation to His Wife*, Çev. Philip H. De Lacy, Benedict Einarson, Loeb Classical Library 405, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1959. (A1c/D5B-D6, D62, D343, D349a).
- Plutarkhos. (2001). *Büyük İskender hayatı ve savaşları*. Kastaş Yayınevi.
- Plutarkhos. (2016). *Gevezeler ve meraklılar*. Çev. Güzin Aker, Kırmızı Kedi Yayınları.
- Rugman, A. M., & Verbeke, A. (1992). A note on the transactional solution and the transaction cost theory of multinational strategic management. *Journal of International Business Studies*, 23, 761-771.
- Seneca, L. A. (2018). *Ahlak mektupları*. Çev. Türkan Uzel, Jaguar Kitap.
- Solomon, D. (1986). *Köpek Diogenes*. Çev. Mete Tunçay. Köpek Diogenes Bir Oyun Bir İnceleme, Çev. Mete Tunçay ve Nusret Hızır. Kuzey Yayınları, 1986, 7-116.
- Stobaeus. (1884-1912). *Anthologium*. Ed. C. Wachsmuth ve O. Hense, Berlin, Weidmann, Berolini.
- Schmidt, C. G., & Wagner, S. M. (2019). Blockchain and supply chain relations: a transaction cost theory perspective. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 25(4), 100552.
- Simon, H. (1957). *Administrative behaviour*. MacMillan.
- Şen, C., & Mert, İ. S. (2019). Sosyal sermayenin kurumsal, kaynak bağımlılığı ve işlem maliyeti kuramları cephesinden algılanışı. *C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 163-178.
- Şeyhî. (2021). *Harnâme*. Haz. Mehmet Özdemir, Kapı Yayınları.
- Taylor, A. E. (2020). *Epikuros madde, haz ve insan*. Çev. Ceyda Üstünel, Fol Kitap.
- Teles SSR Online. (D109, D141).
- Usta, S. (2005). *Platon'dan Jambulus'a antikçağ ütopyaları*. Kaynak Yayınları.
- Wasti, N. (2013). *İktisadi örgüt kuramları*. Ed. Deniz Taşçı ve Erkan Erdemir. Örgüt Kuramı. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, 118.
- Williamson, O. E. (1988). The logic of economic organization. *Journal of Law, Economics and Organization*, 4, 65-93.
- Xenophon. (1984). *Şölen Spartalıların anayasası*. Çev. Bilge Umar, Sergi Yayınevi.
- Vexliard, A. (1986). *Doğmakta olan bir felsefe öğretisinin toplumsal psikolojisi*. Çev. Nusret Hızır, Köpek Diogenes Bir Oyun Bir İnceleme. Çev. Mete Tunçay ve Nusret Hızır. Kuzey Yayınları, 7-116.
- Yasuda, H. (2005). Formation of strategic alliances in high-technology industries: comparative study of the resource-based theory and transaction-cost theory. *Technovation*, 25, 763-770.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Çalışmada yöntem olarak doküman analizi benimsendiği için etik kurul raporuna ihtiyaç duyulmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %50, 2. yazarın araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Yazar 1: Fikir – Kaynakların toplanması ve işlenmesi – Analiz ve yorum – Yazıyı yazan – Eleştirel inceleme

Yazar 2: Tasarım – Denetleme – Kaynakların toplanması ve işlenmesi – Literatür taraması – Yazıyı yazan – Eleştirel inceleme

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.